

Ez a szekció HORÁNYI ÖZSÉBnek a kommunikáció kutatására vonatkozó, programadó írását tartalmazza, valamint több *A kis herceggel* foglalkozót. Ami az „Empirikus metodológiák” részt illeti, itt csak olyan kreatív-produktív gyakorlatokat bemutató írássokat közlünk, amelyek a szóban forgó műnek a ‘verbális’ összetevőjére irányulnak. A ‘képi’ összetevőt is figyelembe vevő kreatív-produktív gyakorlatok leírását a *Szemiótikai szöveg*tan 11. kötetében találhatja az olvasó.

Kommunikációelmélet

A KOMMUNIKÁCIÓRÓL (Szinopszis)

HORÁNYI ÖZSÉB

0. A kommunikációról leginkább mint eseményről vagy aktusról szoktunk gondolkozni. Valami olyan ez, ami megtörténik velünk, vagy éppen mi műveljük (másokkal); esetleg olyan, amit (jóformán) szakadatlanul teszünk (egymással). Persze efféléből van más is, amiről ugyanígy gondolkozunk, és mégsem kommunikáció; például minden élő (jóformán) szakadatlan anyagcserében áll környezetével: táplálékot vesz onnan fel, és számára tovább nem hasznosítható anyagot ad le. Ugyanígy benne van energiaáramokban is: energiát vesz fel a környezetéből, és ad le oda. (Az ugyan kétségtelen, hogy bizonyos ekvivalenciának EINSTEIN óta tudatában vagyunk anyag és energia között, a számunkra adott középmeretekben mégis érdemes ezt a két kapcsolatot külön-külön tekinteni.) Ezek a transzferek nem kommunikációk, de érthetővé teszik azt a makacs hiedelmet, hogy a(z) anyag és az energia) szállítás vagy a közlekedés és a kommunikáció valahogyan rokonai egymásnak. A kommunikációban nem anyag vagy energia, hanem információ áramlik egyik helyről egy másikra. Ezt a közkeletű képet szokták a kommunikáció *tranzaktív* felfogásának tekinteni.

A kommunikatív jelenségszféra azonban értelmezhető más felfogások keretében is. Közülük az egyik legkézenfekvőbb az, amit *interaktív* felfogásnak vagy modellnek szokás nevezni. E felfogás szerint a kiindulópont nem az információtranszfer, hanem egy sajátos interakció. Az interakcióban résztvevők akciójukkal vagy éppen tevékenységükkel egy közös cél elérésén iparkodnak. Ez lehet valaminek a megértése valakivel, vagy lehet egy közös nézet kialakítása valamiről, és sok minden egyéb (noha természetesen nem tekinthető minden interakció kommunikációnak). A kommunikáció interaktív modelljének értelmében a kommunikáció során nem egyszerűen (információ)átadás történik, hanem a közös (együttes) cselekvésnek valamilyen (korábban nem feltétlenül létezett) eredménye jön létre.

Könnyű belátni, hogy ez a két felfogásmód (modell), illetőleg legkülönfélébb változataik voltaképpen igen-igen különböző kommunikáció fogalmat operacionalizál(nak). Bizo-

nyosan különbözőek a konstituens fogalmak, még ha vannak is – természetesen – hasonlóságok. És eltérők azok a jelenségszférák, amelyekre ezek a különböző modellek érvényesek (lehetnek), még akkor is, ha a két modell érvényességének tartományai esetleg átlapolják egymást.

És könnyű találnunk olyan kommunikatív jelenséget, ami e kettő közül egyik modellel sem fedhető le. Egy ilyen helyzetben ésszerű kutatási stratégiának látszik célul tűzni ki egy olyan harmadik, majd negyedik (és így tovább) felfogásmód (modell) kidolgozását, amely a teljes jelenségszféra egy harmadik, egy negyedik (és így tovább) tartományát fedi le.

E kutatási stratégia problémája, úgy látszik, nem annak felismerésében áll, hogy hány (parciális) modellre van szükség, vagy éppen mifélékre a teljes szféra lefedéséhez (feltételezve természetesen azt, hogy ezek száma csak végesen sok), hanem ezeknek a modelleknek a – természetes igényként megjelenő – egyesítésében. Nem egy olyan vállalkozás ismert a kommunikáció kutatásának történetében, amely ezen modellek valamifajta egyesítését tűzte célul. Részeredményeknél többről azonban aligha lehet beszélni; alighanem azért, mert maga a jelenségszféra egy olyasfajta komplexitásról árulkodik (bárhogyan is operacionalizáljuk ezt az itt köznyelviként használt szót a kommunikáció kutatásában), amit vagy nem tudunk kezelni (merthogy tudományos eszközeink nem alkalmasak rá), vagy nem találtuk meg még azt a redukciós eljárást, amely reduktív jellege ellenére adekvát eredményre vezet.

Az alábbiakban – némi merészséggel, de (törekvéseim szerint) mégis kellő óvatossággal – egy olyan, távolról sem előzmény nélküli, reduktív jellegű integrációs kísérletet mutatok be, amely szeretné magáról elhitetni, hogy érvényességének tartományába vont minden kommunikatív jelenséget (avagy némiképpen szerényebben: a legismertebb kommunikatív jelenségeket), és ezeket képes adekvátan leírni (vagy éppen magyarázni).

1. Ez a felfogásmód – nevezzük a kommunikáció *participációs* felfogásának – abból indul ki, hogy a kommunikáció nem aktus (akció, tevékenység vagy esemény), hanem állapot. Ha könnyedén akarnék fogalmazni, úgy mondanám, a világ egy állapota. Megint csak: nem az energia eloszlásának valamiféle állapotáról vagy éppen mintázatáról van szó, nem is az anyag eloszlásának valamilyen mintázatáról, hanem arról az állapotról, amely a problémamegoldáshoz szükséges releváns felkészültség elérhetőségét jelenti egy (problémamegoldó) ágens számára.

Lehetne talán a „felkészültség elérhetősége” helyett a „felkészültség felhasználatának lehetősége” kifejezést használni, sőt talán a „fogyasztás” terminus is helyénvaló volna, még ha némiképpen szokatlan is.

Az „elérhetőség” természetesen nem arra vonatkozik, hogy miféle *felkészültséget* birtokol ténylegesen, azaz miféle felkészültségre tett már szert, mit ért már el ténylegesen egy bizonyos ágens, vagyis nem egyszerűen a részesedésről [*participatio*] van szó, hanem arról, hogy mi érhető el az adott ágens számára; más szavakkal: egy adott ágens életvilágának [*lebenswelt*] (vonatkoztatási) kereteiről és lehetséges tartalma(i)ról. Ennyiben „a világ egy állapota” kifejezés egyes száma félrevezető.

Ebben a diszkuszióban az „ágens” terminus nemcsak individuumra vonatkozhat (illetőleg egyedre, személyre, *énre*: ezek a terminusok nyilvánvalóan nem ugyanazt jelentik, a részletek azonban nem e színopsziszra tartoznak), de minden olyan (és akár csak relatíve önálló) rendszerre mint egységre is, amely problémát (vagy feladatot) old meg.

Ugyancsak nyilvánvaló, hogy a „probléma” és a „feladat” terminusok nem szinonimak egymással, ez a szinopsis azonban nem diszkutálja különbségüket.

2. A törekvés a problémamegoldásra minden (élő) ágens közös tulajdonsága. A problémamegoldásban elszenvedett kudarc egyes esetekben az ágens integritásának megszűnéséhez (halálához), de minden esetben legalábbis élethelyzete (minőségének) romlásához vezet. A problémamegoldás az a ‘szintér’, amelyben minden ágens két alapkésztetését [*drive*] kielégíteni törekszik: megtenni minden lehetségest a túlélésért és az élethelyzet (minőségének) (legalább) fenntartásáért.

Problémának nevezi ez a diszkusszió azt az (esetleges) különbséget, ami egy adott ágens jelen állapota és egy számára kívánt állapot között van. Nyilvánvaló, hogy ezek a különbségek különbözhetnek egymástól.

Az „esetleges” azt jelenti, hogy a jelen állapot és a jelenben kívánt állapot egybe is eshet. Továbbá azt, hogy egy adott időpontban lehet az a helyzet, hogy a két állapot egybeesik, és egy másikban pedig, hogy nem esik egybe.

Magának a különbségnek két forrása lehet: vagy az ágens állapota változik meg úgy, hogy kívánatos volna valamiféle további változás, vagy pedig az ágens környezete változik meg úgy, hogy kívánatos volna valami további változás. Lehetnek ugyanakkor olyan változások akár magában az ágensben, akár a számára adott környezetben, amelyek nem válnak problematikussá, vagyis nem jelentenek olyan elmozdulást a korábbi állapottól, amely problematikus különbséget idézne elő, illetőleg problémamegoldó készletet váltana ki.

A probléma megoldása voltaképpen ennek a (problematikus) különbségnek a megszüntetése az ágens aktusa (aktivitása) által, amely vagy önmagának vagy adott környezetének a változására irányul, vagy mindkettőre egyszerre. Természetesen az adott élő problémamegoldó aktusába (aktivitásába) számolhat azokkal a spontán, az ágens saját szándékától nem függő folyamatokkal, amelyek adott esetben segítik (egyszerűsítik) vagy éppen feleslegessé teszik, más esetekben pedig nehezítik (bonyolítják) az ágens problémamegoldó iparkodását.

3. A probléma megoldásához az ágensnek felkészültnek kell lennie a probléma felismerésére és a tényleges megoldásra. Ez a felkészültség pedig a probléma felismeréséhez, illetőleg a probléma megoldásához szükséges képességeket és tudást jelenti.

A képesség különböző modalitású percepciós képességeket, különböző típusú cselekvésképességeket, illetőleg különböző típusú feldolgozási képességeket jelent.

A szükséges tudás részben *mi* (a helyzet), részben *hogyan* (lehet / kell megcsinálni), részben pedig *melyik* (a jobb) típusú.

Attól függően, hogy az ágens miféle, különfélék a problémamegoldáshoz szükséges és számára elérhető képességek, illetőleg tudások. Az egyes ágens-típusokat éppenséggel jellemzi is az, hogy miféle felkészültségei (képességei és tudásai) lehetnek/vannak (s ennek következtében miféle problémák megoldására lehetnek felkészültek), illetőleg miféle lehetőségei vannak felkészültségeinek (és így problémamegoldó kapacitásának) gyarapítására.

A szükséges felkészültség az ágens rendelkezésére állhat genetikusan, de megszerzheti tanulás révén is, illetőleg kiegészítheti sajátos eszközökkel: képességerősítőkkal. A képességerősítők olyan alkalmilag vagy nem alkalmilag használt eszközök, amelyek az ágens képességeinek határait (vagy éppen kapacitását) bővítik, illetőleg alakítják át.

Minden ágens rendelkezésére áll valamennyi felkészültség természetes módon (genetikusan), vagyis készen kapja (a genetikus öröklési hibákat most nem tekintve). Egyes típusoknál a felkészültség teljes egészében természetesen (genetikusan) van adva. Más ágens-típusok esetében az ágens individuális tanulásával megszerzett felkészültség nagyobb és jelentősebb a természetesen (genetikusan) rendelkezésre álló felkészültségénél. Következésképpen az egyes ágenseknek típusukból adódó típusfelkészültségükön belül egyéni felkészültségük lehet eltérő egymástól.

A tanulásnak egyik és – mondjuk így – természetes módja az utánzás (vagy másként fogalmazva: a tapasztalaton) alapszik.

A tanulással megszerzett felkészültségen belül egyes ágens-típusok esetében a felkészültségnek sajátos, nem természetes módja (vagy némiképpen szokatlanul fogalmazva: a közvetett tapasztalatszerzésé): a szimbolikus tanulás, amelynek eszköze a szimbolikus. A szimbolikusra vonatkozó képességek is erősíthetők.

4. A szimbolikus konstitúció [*constitutio*] eredményeként jön létre (van benne a világban). A szimbolikus konstituálása a v szignifikáció [*significatio*] keretében történik. A szignifikációban jön ugyanis létre a szimbolikus két konstituens egységének, a σ szignifikánsnak [*significans*] és a ζ szignifikátumnak [*significatum*] az egysége; egy Σ konstitutív szabály mentén, amely a szignifikánshoz valamilyen móddal rendeli hozzá a szignifikátumot: $v_i(\langle \sigma_i, \zeta_i \rangle, \Sigma_i)$ (ahol a $\langle \dots \rangle$ értelmében a σ és a ζ rendezett párt alkot, vagyis egy adott esetben belül a konstituens szerepek kötöttek).

Amennyiben ténylegesen létezik egy bizonyos feltételezett Σ konstitutív szabály, akkor egyrészt a szignifikáns (meg)konstruálása [*constructio*] egy adott esetben egyúttal (logikailag, vagyis szükségszerűen) a konstitúció(s) aktus) megtörténtét is magával vonja [*entail*]; másrészt egy adott esetben a szignifikáns spektációja [*spectatio*] – ha együtt jár a feltételezett Σ konstitutív szabály felismerésével – egyúttal (logikailag, vagyis szükségszerűen) a konstitúció(s) aktus) megtörténtét is magával vonja. Vagyis a szignifikáció ebben a diszkusszióban mint szimbolikus aktus van koncipiálva. Nyilvánvaló, hogy lehetnek másféle koncipiálások is, ebben a szinopszisban azonban ezekre nem térek ki.

A szignifikáns is és a szignifikátum is a világ egy-egy eseteként kategorizálható. A szimbolikus konstitúciójának lehetnek azonban olyan elfajuló esetei, amelyekben a szignifikáns és/vagy a szignifikátum nem esetként, hanem tényként vagy éppen dologként kategorizálódik.

A „szignifikáns” és a „szignifikátum” funkciót (szerepet) jelölő kategóriák (nem lehet ugyanis a világot egyszer s mindenkorra szignifikánsokra és nem szignifikánsokra, illetőleg szignifikátumokra és nem szignifikátumokra osztani). Az, ami az egyik esetben szignifikátum, egy másikban lehet szignifikáns és fordítva.

5. A szignifikáns lehet olyan, ami csak alkalmilag lát el szignifikáns funkciót, de lehet olyan is, amelynek szokásos (vagy éppen kizárólagos) funkciója éppen a szignifikáns funkció. A szimbolikus azon eseteiben, amelyekben a szignifikáns dologként kategorizálódik, és a szignifikáns funkció szokásos (vagy éppen kizárólagos) funkcióként jelenik meg, szimbólumról beszélünk.

A szignifikáns konstrukciójának [*constructio*] aktusában struktúrát (formát) kap a (valamely percepció modalitás számára elérhető) anyag. Létrejöhethetnek azonban olyan multimediális (vagy multimodális) szignifikánsok is, amelyek több percepció modalitáson belül

kialakult szignifikánskonstrukciókat kapcsolnak össze, sajátos komplexitásra adva ezzel lehetőséget. A szignifikánskonstrukció létrejöttének alkalmanként jelentős technikai–műszaki, sőt akár intézményi feltételei is vannak.

A szignifikáns konstrukciója is szabályok mentén történik (a megformálás voltaképpen szabálykövetést vagy szabályok alkalmazását jelenti). Ezek a szabályok természetesen nem azonosak a konstitutív aktusban alkalmazott konstitutív szabályokkal.

6. A szignifikátum (gyakran referenciaként megnevezve) a világnak vagy nyers vagy szimbolikus vagy pszichikus vagy pedig transzcendens fakultásához tartozik. A nyers vagy a szimbolikus vagy a pszichikus vagy a transzcendens eset fennállása éppen azt jelenti, hogy az eset releváns leírása a nyers vagy a szimbolikus vagy a pszichikus vagy a transzcendens perspektívába esik.

A világ nyers fakultása fennáll, és a szokásos ágens-típusok rendelkezésére álló percepciós modalitásokon keresztül érhető el.

A világ szimbolikus fakultásának fennállása logikailag (vagyis szükségszerűen) feltételezi a szimbolikus konstitúcióra felkészült ágens. Ezen folyamatos (pontosabban időről időre megismétlődő) konstitúcióra felkészült ágens nélkül sem egy adott, sem pedig semmiféle más szimbolikus (vagyis maga a fakultás) nem áll fenn, miközben fennállása nem az adott és erre felkészült ágens individuális aktusának következménye. A szimbolikus nem áll fenn, ha nincs olyan ágens, aki igazodik hozzá; vagyis felismeri és elfogadja a szignifikáció tényyszerűségét és ennek következményeit. A szimbolikus komplex szövedéket alkot a világban.

A pszichikus perspektívában megjelenő eset egy pszichikummal rendelkező ágens számára két különböző módon válik elérhetővé:

- vagy (szimptomatikusan) megmutatkozik a rendelkezésre álló perceptuális modalitásokon keresztül;
- vagy ha a pszichikummal rendelkező ágensnek megvan a szükséges felkészültsége, valamely szignifikáció által válik elérhetővé mint szignifikátum; ha nincs, akkor relatíve ugyan, de logikailag privátként nem válik elérhetővé;
- végül természetesen lehetséges az is, hogy bár egy adott eset az előző két mód egyikén elérhetővé válhatna, de ténylegesen nem válik elérhetővé egyik módon sem: vagyis faktuálisan privát marad.

A csak transzcendens perspektívában megjelenő eset elérése a szokásos ágens-típusok rendelkezésére álló percepciós modalitásokon keresztül nem lehetséges. A transzcendens nyers vagy pszichikus vagy szimbolikus esetek transzszubsztanciációján [*transsubstantiatio*] keresztül válik elérhetővé a szokásos ágens-típusok számára.

A pszichikus, a szimbolikus és a transzcendens esetek (illetőleg fakultások) transzcendensek (a terminus tág értelmében) a nyershez képest. A nyers, illetőleg a transzcendens esetek (ez utóbbi a terminus előzőekben használt szűk értelmében) mint szignifikátumok a szignifikáció (szimbolikus aktus) keretében csak konstatálva vannak. A szimbolikus esetek viszont konstituálódnak a szignifikáció keretében, vagyis a szimbolikus konstitúció egyrészt új létezővel járul hozzá a már létező világhoz, másrészt pedig növeli is a világ komplexitá-

sát. A pszichikust a szimbolikus aktus csak konstatálja, a pszichikus azonban részben a szimbolikusból ered.

Magának a „komplexitás” terminusnak a használatát ebben a diskusszióban nem vizsgálom, de úgy tekintem, hogy két vizsgálati tárgy közül komplexebb az, amelyben a hierarchikusan együttműködő, de relatív önállósággal rendelkező egységek száma nagyobb. A nagyobb komplexitás jelentősége abban látható, hogy az ilyen rendszer belső állapotainak száma természetszerűen nagyobb, mint egy azonos elemszámú kevésbé komplexé, s ez alkalmasabbá teheti a komplexebb rendszert arra, hogy segítségével hatékonyabban vizsgálhassuk a világot (vagyis hatékonyabb modelljeit építsük fel).

7. A szignifikátum szignifikánshoz rendelésének, a szignifikációnak különféle módjai vannak (v_i): lehet reprezentációs vagy igazoló, lehet egyetértő vagy jóváhagyó, lehet érvelő vagy bizonyító, lehet kérő vagy kérdő, lehet különféleképpen előíró és még sok más.

8. Ahhoz, hogy a szignifikáció egy ágens (spektátor) vagy éppen egy (bizonyos) közösség számára elérhető legyen, egyrészt a szignifikáns sajátosságaiból következő módon a szignifikánst kell elérhetővé tenni, azaz prezentálni kell [*presentatio*], másrészt a szimbolikusnak magának legitimálnak kell lennie [*legitimatio*].

8.1. A prezentáció a szignifikánstra vonatkozó és a világ nyers fakultásában végrehajtott aktus (vagy aktivitás), amely azt célozza, hogy a szimbolikus elérhetővé váljon a spektáció számára. Nagyon változatos aktusok tartoznak ide.

A prezentáció egyes eseteiben

- a lehetséges spektátorok köre semmi módon nincs korlátozva, más esetekben
- a lehetséges spektátoroknak csak egy meghatározott köre, vagy éppen
- csak egy-egy lehetséges spektátor számára teszi elérhetővé a szignifikánst.

Nyilvánvalóan a spektáció szempontjából kontinuumról van szó, azonos felkészültsgű ágens-típus esetében is. Ennek a kontinuumnak az egyik szélső értékét korlátozatlan nyilvánosságnak lehet tekinteni, a másikat pedig privátnak.

Alighanem a két korlátozó esettípusra és ennek gyakoriságára tekintettel tartja magát az a makacs hiedelem, hogy célszerű a kommunikáció konceptualizációjában önálló kommunikatív aktusról beszélni. Ebben egy prezentáció és egy spektáció kapcsolódna olyan szorosan össze, hogy egyetlen tranzaktusként mutatkozna meg. Ebben a kommunikatív aktusban természetesen benne foglaltatna a konstitutív aktus is. Egyelőre azonban nem látszik szükségesnek ezen participációs modellen belül ezt a konceptualizációt bevezetni vagy fenntartani.

8.2. A legitimáció olyan konstitúciók esetén, amelyekben a létrejövő szimbolikus *koherenciája* a korábban már létezett szimbolikusokkal nyilvánvaló a spektáció számára, jóformán észrevétlenül maradhat: *evidens*. Azokban az esetekben, amelyekben ez a koherencia nem nyilvánvaló, vagy éppen (látszólagos vagy valóságos) *inkoherencia* áll fenn, további szimbolikus konstitúciók válnak szükségessé a legitimációért, vagyis azért, hogy az inkoherencia eltűnjön (legalább látszólag), amely konstitúciók vagy eredményesek (sikeresek), vagy nem azok a legitimáció szempontjából. A legitimáció végeredményben a konstituált szimbolikusnak a szimbolikusszövedékbe illeszkedtségét mutatja meg, és a konstitúció szabályai mentén történik.

A koherencia vagy szintaktikai vagy szemantikai vagy pragmatikai természetű. A szintaktikai és a szemantikai koherencia a szimbolikusok közötti viszonyokat karakterizálja. Pragmatikai koherencia olyan esetekben is fennállhat, amelyekben sem a szintaktikai, sem a szemantikai nincs meg.

A legitímáció segítségével értelmezhető egyébként mindaz, ami a kommunikáció interaktív felfogásmódjában (modelljében) e felfogásmód specifikumaként a közös cél elérésén való iparkodással kapcsolatos.

A legitímációs igény meghatározza (de legalábbis befolyásolja) a sikerre töre prezenciát és szignifikációt (illetőleg ezen belül a konstitúciót és a konstrukciót): e meghatározottság (amelyet esetenként kommunikációs stratégiaként tekintenek) koncipiálása jelenleg még igen változatos: különféle forogatókönyvekről, játszmákról, történetgrammatikákról, következménystruktúrákról vagy éppen maximákról szokás beszélni.

9. Az elérhetőség szempontjából tekintve az egyes ágensek által alkotott (kommunikációs) közösségek [*communio*] egyrészt különböz(het)nek az ágens típusától függően, másrészt – az előzőn belül – csoportképző az egyéni felkészültség is.

Ezeket a közösségeket, akár milyenek is legyenek, egyaránt a problémamegoldásra vonatkozó közös tudás teszi. Közös, mert a közösség minden tagja számára egyaránt elérhető.

Voltaképpen más közösségről mint kommunikációról nem lehet beszélni annak okán, hogy a problémamegoldáshoz szükséges felkészültség különböző típusai és sajátos megvalósulásai a csoportképző tényezők, amelyek mentén a típusonként különböző közösségek létre tudnak jönni. Egy adott ágens szempontjából ez azt is jelenti, hogy egyszerre több különböző közösség tagja (is) lehet.

Ennek megfelelően vannak olyan (kommunikációs) közösségek, amelyek az ágens-típusok természetén keresztül természetes közösségek, és egyes típusok esetén létrejönnek ugyanezen természet következtében nem természetes, azaz szimbolikus közösségek.

A természetes közösségekben rendelkezésre álló tudás a közösség tagja számára természetesen: elsősorban genetikusan, másodsorban utánzáson alapuló tanulással van örökítve (elérhetővé téve). A nem természetes közösségekben rendelkezésre álló 'többlet'-tudás szimbolikus adott. Vagyis az ágens szocializációja során a szimbolikus használatmódjainak elsajátításával válik számára elérhetővé. A szocializációnak a nem természetes (szimbolikus) közösségekben különféle szervezett szinterei és módjai vannak, pontosabban lehetnek.

Egy bizonyos nem természetes közösség számára elérhető 'többlet'-tudás elérhetősége a közösség által saját tagjai vagy ezek csoportjai számára korlátozható. Vagyis lehet, hogy a közösség egy tagja vagy egy csoportja számára adott esetben csak kevesebb érhető el a 'többlet'-tudásból, például az adott tagnak vagy csoportnak a közösségben elfoglalt helyével összefüggésben. Lehetséges az is, hogy egy bizonyos tudás eleve olyan, ami csak a közösség egy része számára elérhető. Ez a korlátozás lehetséges a 'többlet'-tudás tematikája szerint is. Ezen korlátozások alakítják ki azt a nyilvánosságot, illetőleg ennek a nyilvánosságnak azt a szerkezetét, ami adott esetben jellemzi az adott nem természetes közösséget.

10. A problémamegoldáshoz a nem természetes (szimbolikus) közösségekben elérhető (szimbolikus) 'többlet'-tudásban (egyáltalán nem elszakítva az adott ágens-típusra jellemző 'természetes' tudástól) adott esetben egymást részben vagy teljesen átfedő tematikus mezők különböztethetők meg. Más szavakkal: részben vagy teljesen azonos horizontok (azaz az

egyres problémamegoldó ágensek számára részben vagy teljesen azonos perspektívák együttese, illetőleg a problémamegoldás szempontjából részben vagy teljesen azonos releváns tudások) tárhatók fel.

10.1. A „kultúra” terminus ebben a diszkuszióban ezen problémamegoldásban működő szimbolikus tudások egy-egy közösségre jellemző magját kategorizálja.

10.2. A „kód” terminus valamely szokásos kommunikációs megoldásra vonatkozó, hogyan típusú tudások összességét kategorizálja. Ezek a hogyan típusú tudások végeredményben a konstrukcióra, a spektációra, a konstitúcióra, illetőleg a legitimációra és a prezentációra vonatkozó szabályok összességei, amelyek egyes megoldástípusok esetében csak egymással összefüggő szabályrendszerként írhatók le. Ezek a hogyan típusú tudáselemek részben konstitutív, részben pedig restriktív szabályokként koncipiálhatók. A szabályok pedig feltételek rendszerként operacionalizálhatók.

Az elegendően nyilvános kódok szociológiai értelemben társadalmi intézménynek számítanak (de – természetesen – jogi értelemben nem azok).

11. A nem természetes közösségekben rendelkezésre álló ‘többlet’-tudás is a túléléshez (biológiailag is), de még inkább az élethelyzet minőségének (legalább) fenntartásához szükséges felkészültség része. A nem természetes közösségek (tagjai) sikerének feltétele az igen komplex és változatos problémahelyzetekhez szükséges problémamegoldó felkészültség. Ez azonban csupán genetikusan már nem tárolható (minthogy a tárolóképességnek természetes határai vannak), vagyis ezen közösségeknek, illetőleg tagjaiknak sikerességéhez (biológiailag is) szükséges a nem genetikusan adott (‘többlet’-) tudás.

A szimbolikus eszközökkel történő problémamegoldás egyébként azért jelent nagyobb esélyt a túlélési sikerre másféle problémamegoldásokkal szemben, mert adaptívabb, energiatakarékosabb, gyorsabb, illetőleg komplexebb problémák kezelésére is alkalmas, mint a természetes módozatok.

12. Voltaképpen amiféle típusú lehetősége (nyitottsága, ‘szabadsága’) nincs egy adott ágensnek, és nincsenek meg az ennek megfelelő felkészültségei képességekben és tudásban, a világ azon fakultása, amellyel kapcsolatos nyitottsága hiányzik (illetőleg ahogyan hiányzik), számára nem létezik (illetőleg nem úgy létezik): nem tud létezni. Másrészt, ha meg is van a szükséges nyitottság az adott ágensben a világ egyik vagy másik fakultásával kapcsolatban, szabadságában áll az adott fakultásba belebonyolódnia (részben vagy egészben), ha addig nem volt; elidegenednie tőle, ha belebonyolódott volt; vagy éppen távol tartania magát tőle. Az ágenst jellemzi, hogy mely fakultásokkal kapcsolatban van meg ez a szabadsága és melyekkel kapcsolatban nincs.

Egy adott kultúrába involválódott ágens mint az adott kultúrát fenntartó és (közös) problémamegoldásra használó (kommunikációs) közösség tagja egy adott problémahelyzetben használhat ebből a tudásból többet vagy kevesebbet, illetőleg előfordulhat, hogy a nyilvánosság korlátozottsága folytán csak kevesebbet képes használni, mint használhatna a teljes nyilvánosság mellett. Következésképpen az adott problémahelyzet egy adott problémamegoldó ágens számára lehet szimbolikusán sűrűbb vagy kevésbé sűrű, illetőleg tekinthető sűrűbbnek vagy kevésbé sűrűnek.

Mindez egyúttal az élő szempontjából azt is jelenti, hogy ha egy adott problémára nincs felkészültsége, meg sem tudja azt oldani, ennek összes esetleges következményével együtt, ami a túlélést, illetőleg az élethelyzet minőségét illeti. Amivel kapcsolatban pedig le-

hetősége van a belebonyolódás elkerülésére, ugyanígy (kisebb vagy nagyobb) lehetősége van nem felismerni a problémahelyzetet, amiben esetleg van, illetőleg nem megoldani a problémát, ennek minden következményével együtt. És ha a (kommunikációs) közösség korlátozza, akkor korlátozott lesz problémafelismerése, de legalábbis problémamegoldása, ennek minden következményével együtt.

13. A problémamegoldáshoz rendelkezésre álló tudás mint állapot természetesen változhat. Az állapotváltozás változtatja a közösségeket: egyesek szétesnek, és újak jönnek létre, de lehet, hogy csupáncsak megváltoznak: átrendeződnek. Az állapotváltozás jelentheti azt is, hogy a korábbi állapot is fennmarad. Ez a közösségek és a közösség tagjai szempontjából éppen azt jelenti, hogy egy új jelenik meg: vagy a régebbi helyett vagy mellette.

A problémamegoldáshoz rendelkezésre álló tudás változása vagy a természetes tudás-készlet változását jelenti, vagy a 'nem természetes'-ét, esetleg mindkettőt. A szimbolikusban bekövetkező változás voltaképpen valamely szimbolikus(ok) megszűnését vagy új(ak) létrejöttét jelenti.

Kétségtelen, hogy felvethető az, van-e, s ha van: szükségképpen van-e szerkezete a változásoknak; felvethető a kérdés olyan formában is: lehet-e értékelni a változást? Vagyis felvethetők afféle kérdések, hogy ez a tudáskonfiguráció avagy amaz sikeresebb-e a problémamegoldás szempontjából (amely problémamegoldás a probléma természetéből következően mindig csak konkrét – individuális – lehet). Mindazonáltal ez a diszkusszió nem tekinti feladatának, hogy efféle kérdésekre reagáljon sem történetfilozófiai, sem kultúraelméleti, sem pedig evolúcióelméleti szempontból.

14. Befejezésül két megállapítás kínálkozik ide. Egyrészt talán az, hogy egészen más felfogásmód mutatkozik meg a kommunikációnak e participációra alapított konceptualizációjában, mint szokásos: ez a konceptualizáció nem önmagában állítja elének a kommunikációt, hanem abban a legalapvetőbb funkciójában, ami a problémamegoldásban betöltött szerepével van kapcsolatban: ebből adódik az, hogy ez a konceptualizáció egészen máshová helyezi a hangsúlyokat, mint más szokásosabb felfogásmódok. Másrészt – de nem függetlenül az előzőtől – a kommunikációnak ezt az előzőekben vázlatosan kifejtett participációs koncepcióját egyelőre kutatási hipotézisnek, vagy még inkább kutatási programnak célszerű tekinteni.¹

Jegyzetek

1. Talán nem felesleges megemlíteni azt sem, hogy egy majdani részletes kifejtés nem elégedhet meg a póre fogalmi bemutatással, mert nyilvánvalóan szükség lesz egyrészt példák segítségével kijelölni a kommunikációs jelenszféranak azt a részét, amely ezzel a participációra alapított kommunikációfogalommal lefedhető, illetőleg magyarázható; másrészt pedig fogalomtörténeti áttekintésre is szükség lesz annak érzékeltetésére, hogy ez a felfogás hogyan s miben jelenthet továbblépést a kommunikációkutatás jelenleg ismert konceptuális kereteihez képest.

ON COMMUNICATION
(A synopsis)

ÖZSÉB HORÁNYI

In his article the author introduces an integrative communication model of reductive character which apparently embraces all (or the most widely known) communicative phenomena and which can adequately describe (or even explain) these.